

Núria Capdevila
Tirsit Montserrat

L'acompanyament residencial a famílies en contextos de vulnerabilitat

Recepció: 28/02/2020 Acceptació: 12/04/2020

Resum

L'acompanyament a famílies vulnerables amb infants petits a càrrec és una tasca complexa i alhora apassionant. L'educadora social és, en el cas de la Residència Maternal de la Fundació Maria Raventós, la figura clau de suport en processos de desenvolupament i autonomia personal i familiar. Les famílies que hi arriben, joves embarassades o joves amb infants menors de tres anys, es troben en una situació de vulnerabilitat greu, fruit de l'acumulació de factors de risc diversos. La seva estada al centre facilita potenciar les seves capacitats, reforçar-les com a persones autònomes i responsables i millorar les seves competències maternals de tal manera que puguin garantir un itinerari millor per a elles i per al benestar dels seus fills i filles. L'article que teniu a continuació exposa la nostra tasca a la Residència Maternal compartint també amb el lector les inquietuds i els dilemes que ens genera.

Paraules clau

Acompanyament, competències maternals, vulnerabilitat, famílies, resiliència

El acompañamiento residencial a familias en contextos de vulnerabilidad

El acompañamiento a familias vulnerables con niños pequeños a cargo es una tarea compleja y a la vez apasionante. La educadora social es, en el caso de la Residencia Maternal de la Fundación Maria Raventós, la figura clave de apoyo en procesos de desarrollo y autonomía personal y familiar. Las familias que llegan a la Residencia, jóvenes embarazadas o jóvenes con niños menores de tres años, se encuentran en una situación de vulnerabilidad grave, fruto de la acumulación de varios factores de riesgo. Su estancia en el centro facilita potenciar sus capacidades, reforzarlas como personas autónomas y responsables y mejorar sus competencias maternas de forma que puedan garantizar un itinerario mejor para ellas y para el bienestar de sus hijos e hijas. El artículo que tienen a continuación expone nuestra labor en la Residencia Maternal compartiendo también con el lector las inquietudes y los dilemas que nos genera.

Palabras clave

Acompañamiento, competencias maternas, vulnerabilidad, familias, resiliencia

Residential Support and Guidance for Families in Contexts of Vulnerability

Supporting and guiding vulnerable families with young children in care is a complex and deeply rewarding task. In the case of the mother and child residential facility run by the Fundación Maria Raventós, the social educator is the key figure supporting the processes of personal and family development and autonomy. In general, the young women arriving at the facility, who are pregnant or with children under the age of three, are in a situation of extreme vulnerability as a consequence of an accumulation of different risk factors. Their stay in the facility helps these women reinforce their capabilities, enhance their autonomy and responsibility and improve their mothering skills with a view to ensuring better well-being and life chances for them and for their children. The article outlines our work at the mother and child residential facility and shares with the reader the concerns and dilemmas it generates.

Keywords

Support and guidance, Mothering skills, Vulnerability, Families, Resilience

Com citar aquest article:

Capdevila Seix, N.; Montserrat Drukker, T. (2020). L'acompanyament residencial a famílies en contextos de vulnerabilitat. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 74, 89-103.

▲ L'acompanyament residencial a famílies en contextos de vulnerabilitat

*Què és per a tu la maternitat? Els preguntem a les joves...
“La maternitat és un camí bonic, dur, sobretot quan ets jove”*

T. C.

Un recorregut llarg

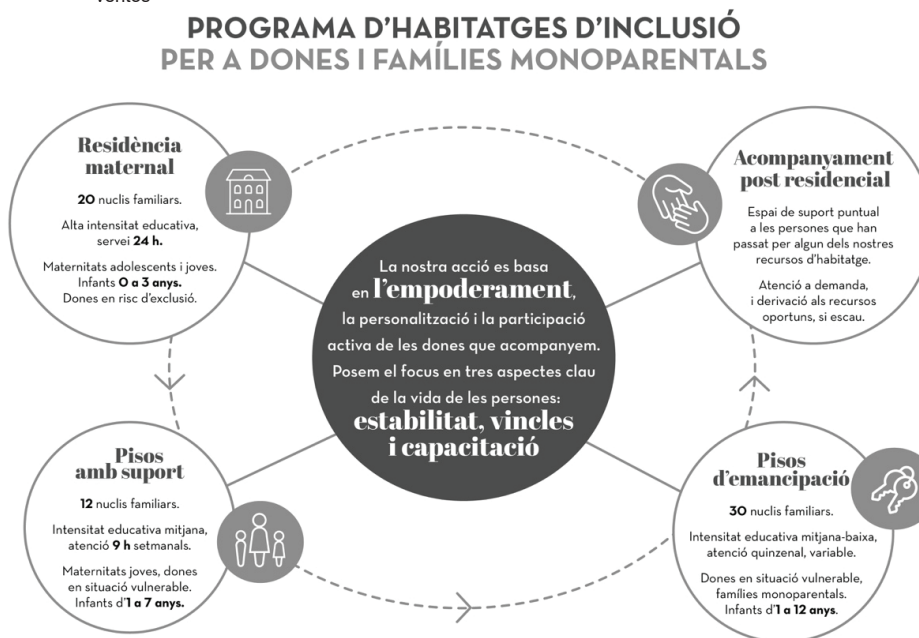
A la Residència Maternal de la Fundació Maria Raventós hi viuen fins a vint famílies en situació de vulnerabilitat. Totes són mares amb infants menors de tres anys que surten d'un entorn d'alta complexitat amb l'objectiu d'estabilitzar-se i obrir-se a nous reptes i oportunitats durant la seva estada al centre. Al llarg de l'article exposarem la nostra tasca des de l'òptica de l'educadora social com a figura clau de la intervenció, descriurem les famílies que atenem, sota quins valors treballem, com organitzem el dia a dia i quins reptes ens planteja el nostre encàrrec.

L'acompanyament educatiu també s'ha d'anar ajustant al procés de desenvolupament de la família

Els anys d'experiència de la Fundació Maria Raventós en l'atenció a mares joves ens han portat a veure que una temporalitat curta (de tres anys o menys) esdevé insuficient per a poder arribar a un grau d'autonomia que permeti l'emancipació familiar. Hem identificat, doncs, la necessitat d'**allargar l'acompanyament** a les famílies per tal de poder treballar en tots els àmbits de la seva vida d'una forma més estable. Els aprenentatges que les joves han de fer requereixen de més temps per a poder-los anar incorporant de forma sòlida i significativa. A mesura que passen els anys, la jove va madurant i l'infant va creixent, assolint progressivament més capacitat per a l'aprenentatge. L'acompanyament educatiu també s'ha d'anar ajustant al procés de desenvolupament de la família, disminuint la intensitat de la intervenció a mesura que passa el temps i treballant perquè les mares prenguin més protagonisme en les decisions i el desenvolupament de la seva vida i de la dels seus fills. En definitiva, es tracta d'anar-les empoderant i capacitant des del moment en què arriben a la Fundació, però regulant-ne les accions professionals en funció de les característiques familiars, el moment vital de la mare i el temps d'estada.

Aquesta visió de l'acompanyament a mares joves amb infants es concreta amb la proposta de quatre serveis diferenciats que s'observen a la figura 1, amb atenció a grups de diverses mides, una intervenció gradual i una proposta d'organització i gestió de l'habitatge diferent.

Figura 1. Programa d'habitatges per a dones i famílies monoparentals de la Fundació Maria Raventós

Font: Elaborada per la Fundació Maria Raventós.

D'entre tots aquests recursos de suport (figura 1), en les pròximes línies posarem el focus a la Residència Maternal, un servei d'acompanyament a famílies en situació de vulnerabilitat, en aquesta primera etapa del procés.

“La maternitat per a mi és amor incondicional”
E. G.

Les famílies que viuen a la Residència Maternal

La maternitat és quelcom intens, una voràgine d'emocions sovint difícil de conduir. Un procés absorbent i d'aprenentatge constant que requereix d'un acompanyament que sovint sorgeix de la pròpia xarxa de suport informal però on també una es pot sentir molt sola. La muntanya russa dels dies previs i posteriors al part quasi sempre s'allarga els primers anys de vida dels infants, implicant renúncies i reptes inimaginables, que es poden fer insostenibles quan el sistema familiar i social de la mare no poden esdevenir un suport eficaç. I cada història, cada embaràs, cada nadó, cada família, cada mare són diferents i ho viuen d'una manera única i autèntica. Com explica Pagès (2009):

La muntanya russa dels dies previs i posteriors al part quasi sempre s'allarga els primers anys de vida dels infants

Les dones es troben amb el fet de tenir fills i filles en particular. Cadascuna a la seva manera, amb les seves parelles i els seus amors, els seus riures i els seus plors, alegrant-se amb les novetats diàries o, a canvi, angoixades per no saber de què es tracta. Per sort, la Maternitat, com la Feminitat, no constitueix una essència que representi a totes de la mateixa manera.

L'autora ens recorda que no podem entendre la maternitat com un procés general que afecta totes les joves igual sinó que cal que el pensem i el repensem de forma específica i única davant de cada situació. Sobretot cal que ens aturem a atendre les dificultats, els entrebancs, les tristeses i dureses de cada context, més encara quan aquestes són desfavorables.

La majoria d'aquestes famílies té un baix nivell formatiu i també són, *de facto*, famílies monoparentals

Les famílies que arriben a la Residència Maternal provenen de contextos vulnerables i desestructurats, amb xarxes de suport informals inestables, amb baixos nivells formatius i dificultats emocionals importants. La majoria d'elles ha crescut o ha viscut en ambients o contextos de molta violència, algunes famílies han patit processos migratoris molts durs, dols no elaborats per pèrdues de persones significatives, d'altres han tingut conductes de risc en el passat –com consum de tòxics o relacions sexuals i afectives no saludables– i la majoria ha patit molta solitud. Moltes d'elles són mares molt joves, algunes fins i tot són adolescents menors d'edat. També hi ha mares amb diversitat funcional i algunes d'elles, amb trastorns de salut mental no diagnosticats. També hi trobem mares que han estat tutelades en el passat i han viscut institucionalitzades. La majoria d'aquestes famílies té un baix nivell formatiu i també són, *de facto*, famílies monoparentals, atès que no compten amb el suport dels pares dels nadons. En comú, totes procedeixen d'entorns amb greus dificultats.

Malgrat aquesta acumulació de factors de risc podem identificar, també en la majoria, **factors de protecció** que esdevenen clau per a encarar un nou itinerari de vida amb l'acompanyament educatiu que reben al llarg de l'estada a la Residència Maternal.

El primer factor protector és la capacitat de **resiliència**, amb més o menys presència. Cyrulnik, citat per Barudy i Dantagnan (2005), explica la resiliència com “la capacitat de mantenir un procés de creixement i desenvolupament suficientment sa i normal tot i les condicions de vida adverses” (p. 56) i “com la capacitat d'una persona o d'un grup per a desenvolupar-se bé, per a seguir-se projectant en el futur tot i els esdeveniments desestabilitzadors, les condicions de vida difícils i els traumes de vegades greus” (p. 56). D'altres factors protectors presents en les noies, amb menys proporció, són la presència de persones significatives en el seu entorn natural, relacions positives amb algun membre de la família extensa o de l'entorn proper que ofereixen un recolzament desinteressat i esdevenen figures saludables. Entenem per “saludables” aquelles figures que contribueixen a la millora de les seves

històries vitals, que les ajuden a créixer com a persones en alguna mesura, persones que, en definitiva, en algun moment de les biografies de les mares, les acompanyen i elles hi troben suports que les ajuden.

La capacitat cognitiva de la noia, haver tingut tutors o referents educatius sensibles que aporten models positius o bé un nivell educatiu i cultural mitjà, així com haver viscut en entorns de cert confort i seguretat familiar i social, són també factors protectors.

Els infants d'aquestes mares també han patit situacions de molt risc, bé sigui perquè les han viscut directament –han estat observadors de situacions de violència greu– o bé perquè les han sofert indirectament a través del patiment de les seves mares. Atesa la seva edat primerenca, són les persones més vulnerables. No obstant això, com que són petits, en entrar a viure en un context protector com és el centre, poden tenir marge per a poder sanar les ferides viscudes, i les mares, sobretot, poden adquirir estratègies per tal de protegir-los en el futur.

Tal com John Bowlby explicà amb la seva teoria del vincle afectiu (1989), els infants necessiten una figura de referència que els porti seguretat. La forma que prendrà aquest vincle es fonamenta en la disponibilitat física i emocional de la mare (o figura substitutòria) i la resposta adequada a les necessitats de l'infant, i en la mesura que aquesta sigui efectiva en l'infant esdevindrà el que des de l'Attachment Theory es coneix com **vincle segur**. És només quan això passa que l'infant podrà explorar l'entorn i afrontar descobertes i realitzar aprenentatges des de la tranquil·litat i la confiança. Aquest fet permetrà també que l'infant es vinculi amb altres persones de forma saludable al llarg de la seva vida. “Els nens aprenen a relacionar-se, fonamentalment a partir de les relacions que estableixen en el marc familiar. I en el transcurs de la vida les persones tendeixen a reproduir models que han interioritzat en la seva infantesa” (Thió, 2003, p. 57). Així doncs, les mares tendeixen a reproduir els seus propis models de vincle, i les mares que viuen a la Residència Maternal generalment no van construir models de vincles segurs amb les seves pròpies mares o figures substitutòries. Durant la seva estada, doncs, treballem per a generar escenaris que permetin als infants construir un vincle segur amb elles a través d'espais diversos de relació, de quotidià, de teràpia, de tallers amb contingut específic... Tal com apunta Amorós (2013), la salut mental dels nens està molt condicionada per la qualitat de les relacions afectives en la família i per l'estabilitat i la continuïtat d'aquestes relacions. Per això vetllem en tot moment per a consolidar relacions sanes i constructives. Els primers anys de vida són determinants per a aconseguir establir aquest vincle segur i per tant és important que les mares estiguin tan estables com es pugui per a poder anar responnent a les necessitats dels petits. Com també afirmen Barudy i Marquebreucq (2009), “ningú no pot negar avui que una relació afectiva –nutritiva– i establerta com més precoçment millor és vital per al desenvolupament de la infància” (p. 55).

Treballem per a generar escenaris que permetin als infants construir un vincle segur amb elles a través d'espais diversos de relació

“La maternitat m’ha fet sentir poderosa”
J. U.

Valors que inspiren la nostra acció

La complexitat de l’acompanyament educatiu requereix una revisió constant de l’acció que desenvolupa l’equip, no només en allò que fa sinó també en el com i el per què ho fa, i des de quins valors projecta la seva acció. Per això, és imprescindible la revisió periòdica, l’anàlisi i la reflexió grupal sobre les actuacions professionals que es desenvolupen. La força i la tasca del treball en equip és el que ens permetrà l’afrontament dels problemes des d’una cultura professional reflexiva i creadora, en què la millor resposta als problemes serà la que un equip és capaç de construir, dins d’uns paràmetres determinats, per criteris externs de bones pràctiques (Vilar, 2013).

Una altra qüestió que cal plantejar-nos és la que fa referència a l’èxit dels itineraris. Què podem considerar exitós en l’acompanyament a les famílies? Com valorem si els progressos realitzats durant l’estada són suficients per a considerar-los exitosos? L’equip educatiu de la Residència Maternal posa l’accent en la importància d’afavorir al màxim contextos facilitadors i eines d’aprenentatge que cada família incorporarà en funció de les seves possibilitats, integrant-ne uns o uns altres. La gestió de les expectatives de l’educadora també és, en aquest sentit, un element tècnic que tant la professional, l’equip directiu i l’equip educatiu en general han de treballar. Cal, d’una banda, que la tutora pugui creure en les possibilitats de millora de la jove i cal, al mateix temps, que sigui realista en les situacions que va vivint, tot identificant les dificultats i les mancances que no milloren. D’aquesta manera, podrà ajustar les accions per tal de procurar com més aprenentatges millor. Les famílies desenvolupen el seu propi itinerari i participen plenament en l’organització, ordre i activitats de l’espai on viuen. Són elles les qui prenen les decisions i n’assumeixen les conseqüències. La **participació** és, doncs, un valor fonamental al centre que ens permet empoderar les joves, els permet millorar les relacions personals, afavoreix el seu benestar emocional i els permet practicar la vida en comunitat.

La **confiança** és també un valor que emmarca la nostra intervenció educativa, tant en la relació entre les professionals i amb les institucions com directament amb les famílies. Per poder treballar amb altres professionals cal poder confiar-hi, cal poder expressar la disconformitat i al mateix temps creure que el company orienta la seva intervenció en una mateixa direcció. La confiança que demanem a les joves els permetrà també ser sinceres amb si mateixes i amb les persones que ens acompanyen i per tant serà imprescindible a l’hora de desenvolupar el pla de treball. Treballem també amb la **transparència** i la claredat necessàries perquè la noia pugui en tot moment identificar i expressar les seves dificultats i els seus punts forts. És un recurs

contenedor emocionalment, on els infants i les joves poden manifestar el seu malestar, sense ser jutjats, donant-los espai per a treballar-ho i on també poden expressar les vivències i emocions més positives compartint l'alegria que això els pugui generar. Creiem en la **capacitació** de les famílies que atnem i per això cerquem sempre la seva opinió i protagonisme en el seu pla de treball, però també en el desenvolupament de la vida al centre. Per tant, els demanem el seu compromís amb allò que creuen i trien fer.

“La maternitat m’ha fet madurar una mica”

J. G.

Fases de l'acompanyament

Dins la Residència Maternal el **procés d'acompanyament** a les famílies passa per diferents fases. Mai no és lineal, mai no es tracta d'un camí estable i ascendent on la jove incorpora aprenentatges i els posa en pràctica de forma contínua. Són les circumstàncies de l'entorn, el mateix estat emocional, els factors externs inesperats, entre d'altres, els que poden afectar directament el procés, fent que alguns cops s'alenteixi o s'acceleri o bé generi retrocessos. L'equip educatiu té clar en tot moment que aquests canvis són intrínsecs a l'acompanyament i per tant és fonamental que els ubiqui en el si del procés, i si és possible que es puguin preveure i es puguin afrontar amb noves estratègies que permetin a les famílies refer el camí. Tal com diu Funes (2009), “itinerari i procés també volen dir anar, tornar, parar-se, despenjar-se, tornar-se a connectar, recórrer trajectes per camins no previstos” (p. 19). Atendre les persones és aconseguir que la seva transició tingui sentit, que el procés de canvi sigui significatiu. I ens n'adonem quan diem, sovint, “ara no és el seu moment” i estem referint-nos a la vinculació amb un procés terapèutic, a l'inici d'un curs formatiu o a la participació en un projecte de mentoria. Tots aquests elements contribueixen a l'enfortiment de competències i a la transició cap a l'autonomia, però la tutora ha d'acceptar aquestes negatives o incompliments per allò tan important a tenir en compte, que l'itinerari i el procés són seus i no nostres.

És un recurs contenedor emocionalment, on els infants i les joves poden manifestar el seu malestar, sense ser jutjats

I quina durada té aquest procés? Quant dura aquest acompanyament? Doncs la resposta és senzilla i complexa al mateix temps. Depèn de cada família. No existeixen temporalitats prefixades, sinó marcs fruit de l'experiència i l'anàlisi de casos anteriors. Considerem que sis mesos és el temps mínim perquè la família i, sobretot, la mare puguin vincular-se amb les professionals de referència, puguin confiar-hi per poder engegar un itinerari compartit. Quan les famílies viuen a la Residència Maternal més de dos anys ens adonem també que deixen de percebre el recurs com un projecte de suport per a passar a sentir-se estancades i amb una menor autopercepció de millora.

En aquest procés d'acompanyament hi definim tres fases força diferenciades que se solapen entre elles

En aquest procés d'acompanyament hi definim tres fases força diferenciades que se solapen entre elles. *L'acollida* és la fase inicial, en què la família arriba a la Residència Maternal i s'ubica en aquest nou context, coneix les famílies amb qui conviurà, l'equip educatiu i el funcionament general. És una fase fonamental per a la construcció del vincle amb l'equip educatiu i especialment per a la relació de confiança amb la tutora de referència. Es tracta d'unes setmanes també d'angoixes, pors, enyors, incerteses, dubtes i patiment, de vegades també d'alleujament, de sorpreses i motivacions. Aquella jove ubicada en un context nou per a ella –sovint, fruit d'un canvi no desitjat– amb una maternitat generalment primerenca, va descobrint a poc a poc un context nou de vida, un quotidià diferent on paulatinament s'haurà d'adaptar, amb la incertesa de com serà la seva estada, sentiment present en tot moment. L'educadora té un paper fonamental en aquesta fase d'acollida. La manera com s'hi apropa, l'espai que li doni, com l'ajudi a organitzar els pensaments, a rebaixar les angoixes, com aclareixi les normes bàsiques i com li mostri respecte, atenció i valori aquella situació tan significativa i única serà determinant de cara a la construcció d'un vincle.

La *fase d'estada* és la més llarga del procés d'acompanyament i és aquella en la qual la família desenvolupa els seus compromisos de forma més o menys estable

La *fase d'estada* és la més llarga del procés d'acompanyament i és aquella en la qual la família desenvolupa els seus compromisos de forma més o menys estable, un camí d'alts i baixos, amb noves vinculacions i trencaments, amb dies fàcils i difícils, amb reunions amb els professionals externs referents –els EAIA o els serveis socials–, amb seguiment i tutories, amb esforços compartits. Durant l'estada, l'infant va creixent i la mare va adquirint, a poc a poc, més habilitats i competències maternals que li donaran més seguretat i confiança en el seu propi paper. Aquest treball de competències és un dels pilars dels plans de treball, ja que, com Barudy i Dantagnan (2010) deien, cal potenciar l'aprenentatge de competències parentals per tal d'apropar-se al màxim a la parentalitat positiva i ben tractant, que considera els nens i nenes com a subjectes de dret i com a centre d'una atenció empàtica, responsable i afectuosa. En aquest període també pren una rellevància destacada el treball introspectiu, d'autoanàlisi, de reflexió interna i de resignificació de la pròpia història de vida. És un període en el qual la jove es coneix més a fons, es col·loca en tota mena de situacions quotidianes que la interpel·len, teixeix nous vincles i en desfà d'altres, identifica persones de suport, se sobreposa a entrebancs i aconsegueix reptes que prèviament no s'imaginava. En definitiva, un procés intens de treball on el paper de la família extensa pren més o menys protagonisme en funció de cada cas.

Una de les queixes habituals de les joves és el grau d'exigència que perceben de les professionals que les acompanyen. Sovint expressen que se senten observades i qüestionades i encara que les educadores s'hi apropin des de la posició més respectuosa possible, els encàrrecs que la Maternal, els equips referents, els professors, les famílies i la societat els demanen les fan sentir exigides i úniques responsables de l'atenció, cura i desenvolupament dels seus fills i filles.

Com apunta Federici, citat per Vivas (2019):

El sistema patriarcal i capitalista, a partir d'una construcció ideològica, ens ha relegat, com a mares, a l'esfera privada i invisible de la llar, ha infravalorat la nostra feina i ha consolidat les desigualtats de gènere. [...]. El patriarcat va reduir la feminitat a la maternitat i la dona a la condició de mare. (p. 20)

Finalment, la tercera i darrera fase és *la sortida*. Les possibilitats són diverses i variaran molt en funció del context familiar, del procés que s'hagi desenvolupat a la Maternal, així com de la voluntat de la mare. És una fase on s'han de reconèixer els canvis produïts al llarg del temps, identificar les necessitats de millora, les pors davant els canvis, l'organització de la nova situació d'emancipació i els familiars i professionals amb qui comptaran en el futur. El millor és poder preparar aquesta sortida amb temps, poder planificar-ne els passos i, així, poder anar gestionant el volum d'intensitat emocional que se'n despren. No obstant això, de vegades les sortides de la Residència Maternal són més inesperades... La incapacitat de les joves per a poder fer front a la responsabilitat immensa de la cura d'un nadó de vegades les col·loca en una situació límit, que reconeixen i que pot comportar la separació temporal de l'infant. Des de la Residència Maternal acompanyem també aquests processos, fent que les joves siguin com més conscients millor de les seves dificultats i fent que puguin connectar amb les necessitats dels infants, els més vulnerables en tots aquests processos. L'acompanyament en aquest tipus de sortida esdevé un repte per a l'equip educatiu que ha de poder rebaixar el sentiment de culpa de la jove, ajudar-la a identificar les accions prioritàries i gestionar amb el grup les transferències que els genera la situació.

Un dels reptes de futur que ens plantegem des de la Residència Maternal és com podem acompanyar les joves després d'aquests processos de separació. Un cop prenen la decisió i segueixen vivint a la Maternal sostenen setmanes d'angoixa i ambivalència però mantenen el suport de l'equip educatiu i, sovint, d'algunes de les companyes. Ens adonem que un dels moments que comporta més soledat és aquell en què es perpetua el temps d'espera per a la sortida i triga a arribar el moment en què l'infant té un domicili on dirigir-se –els professionals del sistema de protecció vetllen per aquest encàrrec. No obstant això, en moltes ocasions la mare no disposa d'un lloc saludable i segur on anar a viure. El sistema evoca, doncs, una jove a la soledat i la incertesa perquè no ofereix un suport real al seu itinerari, que se suma al sentiment de tristesa per la separació i de culpabilitat, per la qual cosa trigarà temps a poder sobreposar-se. Mentre l'infant està ben cuidat amb una família que l'atén de forma temporal, és imprescindible que algú faci el seguiment intensiu que la jove necessita per aconseguir uns objectius personals que no ha pogut aconseguir fins al moment. Protegir aquestes joves hauria de ser també una prioritat per al sistema de protecció perquè fent-ho protegim a la llarga els seus fills i filles.

És imprescindible que algú faci el seguiment intensiu que la jove necessita per aconseguir uns objectius personals que no ha pogut aconseguir fins al moment

Al llarg de l'acompanyament a famílies ens adonem que un dels factors protectors més importants és la possibilitat de tenir una xarxa informal de suport. Quan la **xarxa informal** és estable, sana i contenidora pot cobrir necessitats de molts tipus, de seguretat, d'habitatge, econòmica, d'afiliació. Per contra, quan és inexistent, dèbil o inestable pot perjudicar el desenvolupament de la família. Quan les joves arriben a la Residència Maternal ens adonem que un tret comú és sovint la inexistència d'una xarxa informal de suport. Sovint tenen familiars propers –pares, mares, germans, oncles– que no ajuden en els processos de desenvolupament personal donant missatges contradictoris, minimitzant les situacions de risc, exigint responsabilitats que no els pertocuen, generant culpabilitat o no reconeixent la vulnerabilitat existent i la necessitat d'acompanyament professional.

Atesa la importància de la xarxa, durant tota l'estada de la Residència Maternal es treballa perquè les noies puguin construir xarxes informals saludables. Per fer-ho, en primer lloc, cal que puguin reconèixer les dificultats de la seva pròpia xarxa, quins elements poden ser beneficiosos per a ella i quins no. Han d'identificar també quines característiques tenen les relacions personals saludables i, a partir d'aquí, des de l'equip, oferir oportunitats de contextos perquè coneguin persones i s'hi puguin vincular. Des de la Maternal incentivem la participació de les famílies en activitats de les escoles, de lleure, de les formacions on assisteixen, en activitats culturals, en activitats de la Fundació, en definitiva, en espais saludables on poden conèixer persones amb qui compartir interessos comuns i que puguin ser motor per generar una xarxa. En destaca especialment el programa de mentoria promogut per la Fundació Maria Raventós, en el qual les joves construeixen una relació de confiança amb un adult de referència. La **mentoria** és una eina d'intervenció professional eficaç que contribueix a reduir la sensació de soledat, augmentar el benestar emocional de la jove, millorar les seves habilitats i competències transversals, ampliar la seva xarxa de suport informal, millorar vincles relacionals, incorporar hàbits més saludables i facilitar l'empoderament de les dones (Fundació Maria Raventós, 2019).

“La maternitat és un canvi gran, és maduració, el temps, la paciència”
A. R.

El dia a dia a la Maternal

La dinàmica diària del centre cerca organitzar-se de la forma més semblant possible **a una llar**, tant a nivell d'estructura, com d'espais, flexibilitat d'accions i horaris. Però, al mateix temps, per tal de treballar les dificultats detectades de les mares i aconseguir que puguin incorporar habilitats i capacitats de les quals no han tingut experiències prèvies, es proposen activitats i dinàmiques sistematitzades.

Els horaris de cada família dependran dels seus **compromisos familiars** i del punt en què es trobin del procés. Durant els primers quatre mesos de vida del nadó procurem oferir-los espais de vincle i coneixença mutus. Espais de tranquil·litat i horaris amplis on elles puguin trobar-se còmodes per a descansar i ocupar-se dels petits acostumant-se cada cop més a nous ritmes de vida i responsabilitats, de vegades, sobrevingudes. Són setmanes de participació en activitats de massatge, en espais familiars, de banys i converses calmades amb les educadores.

Al voltant dels quatre mesos de l'infant comencem a valorar amb la mare quins són els seus desitjos a nivell d'itinerari formatiu de futur. En aquest punt la tutora l'ajuda a identificar les necessitats i també els gustos i interessos, i cerquen conjuntament la millor entitat on vincular-se per a cursar-ho. D'altres joves, però, prefereixen iniciar un procés d'inserció laboral i busquen una entitat on poder fer el procés de recerca de feina de forma organitzada.

Al voltant dels quatre mesos de l'infant comencem a valorar amb la mare quins són els seus desitjos a nivell d'itinerari formatiu de futur

Quan és necessari, els infants comencen a assistir a l'escola bressol, un context normalitzador i acollidor on se senten a gust i on incorporen noves figures de referència, constants i contenedores. Es tracta també d'un espai estimulador que comparteixen amb altres infants d'edats similars.

A les tardes les noies fan diverses **activitats**, algunes d'elles amb els seus fills i filles, com tallers de vincle, de massatge o de joc. Individualment és l'espai perquè les joves puguin assistir a tallers d'autocura, participin en teràpies, rebin visites familiars o realitzin gestions diverses. La proposta d'activitats és diversa, n'hi ha que es desenvolupen dins la Residència Maternal mentre que d'altres es fan al barri o en entitats de la ciutat.

El **sopar** i l'**estona del bany** són ja espais íntims, de relació entre mare i fill, on s'enforteix el vincle i on també s'evidencien les dificultats i reptes de la cura i atenció als petits. Són les mares també les qui s'ocupen de posar els nens a dormir i d'atendre'ls durant la nit.

Les educadores són presents en tot l'horari, les vint-i-quatre hores del dia, i així poden acompanyar les mares en la millora de les competències maternals.

Algunes joves poden passar els caps de setmana amb les famílies. Se'n van a altres domicilis i hi passen un, dos o més dies, segons l'acord que tinguin amb els professionals referents. Podria semblar contradictori amb la proposta d'acolliment residencial en centre, però no ho valorem així atès que esdevenen espais continguts, de temporalitat curta, que els permeten tant a elles com als infants i a les famílies mantenir lligams valuosos de relació alhora que poden aprendre a gestionar la convivència incorporant les alternatives que en el passat no van saber trobar. El funcionament de les pernoctes és quelcom que l'educadora social treballa amb la jove en les tutories.

Tot aquest treball no el desenvolupem en exclusiva des de la Fundació. La xarxa de professionals, entitats i institucions que contribueixen al pla de treball amb les famílies és imprescindible per a poder ajustar les intervencions a les necessitats específiques de cada cas, sobretot quan ens trobem davant de situacions molt cronificades. Treballem conjuntament amb equips del territori de salut mental, d'educació –formal i no formal–, de pediatria o d'addiccions amb els quals consensem accions cercant la millora global de la família. És responsabilitat d'aquest equip de professionals –de la Residència Maternal i dels equips externs– dissenyar, consensuar i executar respostes úniques, autèntiques i eficients a les situacions que es van produint, així com considerar la participació protagonista de la família com a eix de l'acció socioeducativa.

Una característica inherent a la Residència Maternal és la necessitat de convivència entre diverses famílies, element no sempre facilitador dels processos, però sí valuós per a treballar les capacitats emocionals i relacionals de les joves i els seus infants. Les famílies comparteixen algunes de les estones del dia a dia, espais comuns i també activitats concretes i, per tant, la gestió del grup és també un focus de treball per a l'educadora. La possibilitat de generar espais de participació, d'intercanvi d'opinions, de treball en equip, de resolució de conflictes, de debat i diàleg i d'ajuda mútua són sempre els reptes més valuosos de la convivència, més enllà de les dificultats innegables que pot comportar.

“La maternitat és cuidar”

V. F.

Allò que ens queda per resoldre

Estem convençudes del poder emancipador i compromès de la nostra tasca. L'acompanyament a joves que afronten soles la maternitat, habitualment sense una base emocional sòlida és un encàrrec complex que requereix d'una mirada oberta, creativa i constructiva. L'educadora social, conjuntament amb l'equip, es replanteja contínuament estratègies i camins per a poder identificar les debilitats i poder treballar-les a poc a poc –cada família, al seu ritme– per aconseguir les millores necessàries que garanteixin el benestar familiar. Tot i això, la mateixa tasca genera contínuament dubtes i incerteses amb les quals hem d'aprendre a conviure, sense que ens aturin, però procurant que ens interpel·lin per a poder anar cercant respostes globals més efectives.

Una de les reflexions recurrents és sobre el temps de treball de què disposem. Si tal com hem descrit anteriorment les joves acumulen motxilles de culpabilitat i experiències vulnerables, quin temps necessiten per a poder recuperar-se? Què passa quan la necessitat temporal de la mare no es correspon amb l'edat precoç dels infants als quals atenem? Quin marge donem a les

mares per a poder-se refer i per a poder esdevenir aquesta figura estable de referència per als seus fills i filles? Sovint el temps perquè les joves puguin superar situacions com l'addicció a una substància, la incorporació de rutines i d'una estructura diària, la vinculació a un lloc de treball, etc., és llarg i suposa una llarga espera per als infants. Al nostre entendre, el sistema encara no té ben resolt on i com s'ha de situar el límit de l'espera per a aquests infants i fins a quin punt convé que puguin marxar a viure amb altres persones o famílies mentre les seves mares es recuperen.

I en aquesta línia ve la següent qüestió que ens preocupa. Qui i com pot atendre aquestes mares? Si l'objectiu real és que aquesta noia pugui recuperar-se per tal de recuperar les funcions tutelars d'aquest infant que es troba en una mesura d'acolliment, algú no s'hauria d'ocupar d'acompanyar-la? No seria hora de replantejar-nos aquesta part del sistema? Tal com descrivíem, quan es donen situacions de separació entre la mare i l'infant, a la Residència Maternal observem com, tot i el dolor que pateix, el petit disposarà d'un lloc on ésser acollit amb garanties. En el cas de les mares, després de la separació perceben un buit immens al qual no saben com abocar-se. El suport professional que han tingut fins aleshores –molt intensiu– queda reduït a algunes entrevistes puntuals i a una llarga llista de compromisos amb els organismes de protecció a la infància que sovint no saben com afrontar. El seguiment educatiu que precisen no s'acaba corresponent a les necessitats reals d'aquell moment de tanta fragilitat i per tant el sistema novament les lliura a si mateixes.

“Més del 90% de les famílies monoparentals catalanes estan encapçalades per dones arreu de Catalunya. A Barcelona, les llars de dones amb menors a càrrec són un 81'1% del total” (Taula del Tercer Sector, 2016). A la Residència Maternal acompanyem mares i, en conseqüència, som testimonis clars de les càrregues que aquestes sostenen. Soles, generalment soles. Si treballem per un canvi de paradigma i un canvi de model social on la responsabilitat sigui compartida amb la resta de cuidadors presents i saludables, cal que no triguem a implicar els pares –àvies i germans, si cal– en l'atenció quotidiana dels infants. Cal que els pares siguin també els protagonistes de plans de treball intensius i ajustats a les seves necessitats. Han de ser també interpel·lats, tenir un lloc on ser escoltats i uns espais per al reforç de les seves competències. Quin seria el millor format? Com podem empoderar les mares com a dones capaces de tirar endavant amb la seva vida i la dels seus infants, però exigint també compromisos fermes a les parelles o els pares?

Cal que els pares siguin també els protagonistes de plans de treball intensius i ajustats a les seves necessitats

Pensem també en una altra qüestió. Les derivacions de les famílies provenen d'arreu de la ciutat de Barcelona, però també de tot el territori català i, per tant, les famílies es desplacen temporalment a un nou lloc lluny de casa seva, per tal d'afrontar els reptes i objectius als quals s'han compromès i que no han pogut assolir en els seus entorns de procedència. Les allunyem, doncs, del seu territori, les separem de la seva xarxa de suport –sigui quina sigui– i les situem en un barri desconegut on han de teixir xarxes noves. No seria

més efectiu treballar en el seu context? Separar-les d'allò conegut els pot generar més angoixa i patiment, i la llunyania pot esdevenir una dificultat afegida. Existeixen molts programes i projectes adreçats a oferir suport i acompanyament personal i familiar en diversos àmbits, però podríem incidir amb la intensitat que representa la Maternal en els seus territoris? Seria més efectiu i eficaç?

Haureu pogut observar de la descripció de les famílies que atenem el volum de càrrega que sostenen. Algunes de les problemàtiques que pateixen les arrossegueu després d'anys i anys de dependència d'un sistema sovint injust i poc sensible. Al centre ens plantejem tot sovint com atendre les mares d'origen migrant que es troben amb impediments reals per a la gestió de la seva documentació quan aquest fet no depèn en cap cas de nosaltres. Com podem acompanyar i contenir les angoixes quan la font més important d'on provenen no té una resposta al seu abast? Essent realistes, doncs, les ajudem a contenir els nervis i el malestar, però sense poder contribuir prou a avançar en el seu desig d'autonomia i emancipació. La qüestió migratòria és, sens dubte, una especificitat del context que afegeix complexitat als seus processos d'emancipació.

L'aposta ferma de la Fundació passa per oferir unitats de convivència familiar més petites facilitant dinàmiques més positives entre les joves i els infants

Finalment, un repte de futur. Un repte atrevit que afrontem convençudes. Els anys d'experiència a la Residència Maternal ens han dut a identificar també quines millores hem d'anar generant al centre perquè sigui més adequat per al desenvolupament del projecte. Així doncs, l'aposta ferma de la Fundació passa per un canvi en l'estructura del centre, per poder oferir unitats de convivència familiar més petites facilitant dinàmiques més positives entre les joves i els infants. Un dels objectius a treballar sovint amb les joves és la seva capacitat de relació amb els iguals, com posar límits i acceptar-los, com tolerar la diferència i com conviure-hi d'una forma saludable. Tenir l'oportunitat de practicar-ho en grups més petits afavorirà, segur, la consecució d'aquests objectius.

Núria Capdevila Seix
 Coordinadora de la Residència Maternal
 Fundació Maria Raventós
 ncapdevila@fmraventos.org

Tirsit Montserrat Drukker
 Directora de la Residència Maternal
 Fundació Maria Raventós
 tmontserrat@fmraventos.org

Bibliografia

- Barudy, J.; Dantagnan, M.** (2005). *Los buenos tratos en la infancia. Parentalidad, apego y resiliencia*. Barcelona: Gedisa.
- Barudy, J.; Marquebreucq, A.** (2009). *Hijas e hijos de madres resilientes*. Barcelona: Gedisa.
- Bowlby, J.** (1989). *Una base segura*. Barcelona: Paidós.
- Fundació Maria Raventós** (2019). *Memòria anual 2019*. Barcelona: Document intern.
- Fundació Maria Raventós** (2019). *Mentoria entre iguals*. Barcelona: Document intern.
- Funes, J.** (2009). Transicions, itineraris i processos a l'atenció socioeducativa en les transicions vitals. *Revista d'intervenció Socioeducativa* (42), 15-26.
- Pagès, A.** (2019). *¿Existe la "Maternidad"?* Consultat a: <https://www.lavanguardia.com/vida/20190906/47192790078/existe-la-maternidad.html>.
- Taula del Tercer Sector** (2016). La feminització de la pobresa. Reivindicant una mirada de gènere. *Debats Catalunya Social*.
- Thió, C.** (2004). *Entre pares i fills*. Barcelona: Gedisa.
- Vilar, J.** (2013). *Cuestiones éticas en la educación social. Del compromiso político a la responsabilidad en la práctica profesional*. Barcelona: UOC.
- Vivas, E.** (2019). *Mama desobedient*. Barcelona: Ara Llibres.

